

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. Прохоров. Москва: Советская энциклопедия, 1977. Т. 27. С. 517.
2. Воронець А. З життя шкільного та позашкільного. Освіта. 1918. № 3. С. 17.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
4. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В. Кремень. Київ: Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.
5. Кузьмин Н. Учительские семинарии в России и их место в подготовке учителей начальной школе: лек-

ция по истории педагогики. Курган: Курганский гос. пед. ин-т, 1970. 102 с.

6. Мельник Е. Стан церковнопарафіяльних шкіл на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст.). Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2001. Т. 5 (7). С. 323.
7. Проект єдиної школи на Україні. Основна школа. Кам'янець-Подільський: Дністер, 1919. С. 3–9.
8. Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 83.
9. Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 146.

УДК 378.011.3:57:502.1

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ-БІОЛОГІВ ДО ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС БІОЛОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВИХ ПРАКТИК (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ – ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Сорочинська О.А., к. пед. н.,
викладач кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи
Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті здійснено ретроспективний аналіз особливостей залучення студентської молоді до природоохоронної роботи під час біологічних навчально-польових практик. Виокремлено та обґрунтовано періоди цієї роботи другої половини ХХ ст. (І період – активно-діяльнісний характер роботи (70-80 рр.); ІІ період – еколого-натуралістичний характер роботи (з 1991-р. – дотепер)). Охарактеризовано її зміст, форми, методи та засоби, які використовувалися у вищих закладах освіти України.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів біології, природоохоронна робота, еколого-натуралістична робота, позакласна робота, основна школа, підходи навчання.

В статье осуществлен ретроспективный анализ особенностей привлечения студенческой молодежи к природоохранной работе во время биологических учебно-полевых практик. Выделены и обоснованы периоды этой работы второй половины ХХ в. (I период – активно-деятельностный характер работы (70-80 гг.); II период – эколого-натуралистический характер работы (с 1991 г. – до сих пор)). Охарактеризовано ее содержание, формы, методы и средства, которые использовались в высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей биологии, природоохранная работа, эколого-натуралистическая работа, внеклассная работа, основная школа, подходы обучения.

Sorochynska O.A. FEATURES OF ATTITUDE OF BIOLOGICAL STUDENTS TO ENVIRONMENTAL WORK UNDER BIOLOGICAL EDUCATIONAL-POLAND PRACTICES (RETROSPECTIVE ANALYSIS – SECOND HALF OF XX CENTURY)

The article presents a retrospective analysis of the features of attracting student youth to environmental work during biological field practice. The periods of this work of the second half of the twentieth century are singled out and substantiated (I period – active-activity character of work (70-80 years), II period – ecological and naturalistic nature of work (from 1991 to present), its content, forms, methods and the means used in higher educational institutions of Ukraine.

Key words: preparation of future teachers of biology, environmental work, ecological-naturalistic work, extra-curricular work, basic school, approaches to training.

Постановка проблеми. Розбудова Української держави, перехід її до ринкових відносин, а також гуманізація та демократизація українського суспільства перед-

бачають формування всебічно розвиненої, громадсько-активної, ділової особистості, спроможної до самовизначення та самореалізації. Це ставить серйозні вимоги перед

вищою школою, яка покликана забезпечувати професійну підготовку таких учителів, які б успішно готували учнів до життя в нових умовах гуманного, демократичного суспільства.

Упродовж навчання у вищих закладах освіти студенти-біологи вивчають велику кількість природничих предметів біологічного циклу, що дозволяє ознайомитися з особливостями анатомії, фізіології, екології та поведінки тварин, морфології і вирощування рослин, основними екологічними процесами на планеті тощо. Однак сьогоднішня екологічна ситуація потребує фахівця, здатного не лише інформувати школярів щодо екологічних проблем, а й формувати в них активну життєву позицію зі збереження екологічної рівноваги і множення природних багатств.

Збільшення уваги до екологічних проблем планети, екологічної освіти і виховання підростаючого покоління як фактора запобігання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, формування екоцентричного типу мислення, свідомості та екологічної культури зумовило потребу аналізу наукових джерел стосовно особливостей підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи шляхом залучення до природоохоронної роботи під час біологічних навчально-польових практик.

Аналіз останніх досліджень. Достатньо дослідженою є проблема науково-природничої та спеціально-методичної підготовки студентів педагогічних закладів до екологічної роботи в школі, що знайшло відображення в роботах М.О. Воїнственського, Б.Г. Юганзена, В.І. Кузнецової, В.П. Максимової, І.Н. Пономарьової та ін. У педагогічній практиці є незначна кількість досліджень, спрямованих на розв'язання окресленої проблеми, зокрема, в працях В.В. Вербицького, О.В. Ващук, В.С. Крисаченко, Н.А. Негруца, Г.П. Пустовіта, В.В. Танської, М.В. Хроленко, В.В. Червоного та ін.

До науково-методичних робіт із проблеми, що досліджується, належать праці О.М. Алексахіної, О.М. Дорошко, С.С. Кашлева, В.А. Ковтун, О.С. Сластьоніної, Г.Д. Філатової, Е.Ю. Шапокене та ін. Історичні аспекти екологічної підготовки вчителів біології висвітлені в роботах М.М. Скиби.

Постановка завдання. Метою нашої статті є аналіз та узагальнення особливостей залучення студентів-біологів до природоохоронної роботи під час біологічної навчально-польової практики як основи подальшої позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з погіршенням екологічної ситуації в Україні в другій половині 70-80-х років у педагогіці та природничих науках поряд із терміном «природоохоронна освіта» вводиться термін «екологічна освіта» та активізуються пошуки нових форм і методів підготовки студентів до природоохоронної роботи в школі.

І період – активно-діяльнісний характер роботи (70-80 рр.). Важливого значення в підготовці студентів-біологів набув практико-орієнтований підхід. У 70-80 р. із метою поглиблення екологічних знань, активізації дослідницької роботи викладачі (Луганський, Черкаський, Харківський педзаклади) проводили проблемні лекції і семінари, мінідискусії, комплексні навчальні екскурсії, спецсемінари та спецпрактикуми з екологічних проблем. Популярними стають дискусії, рольові, ділові та дидактичні ігри, екологічні вікторини. Також інтенсивно почали використовувати нові форми роботи: творчі конкурси, місячники і декадниці, науково-практичні екскурсії на екологічній стежині, до ботанічних і зоологічних музеїв, ботанічних садів. У Луганському та Харківському педзакладах студенти брали участь у роботі агітбригад, випуску стіннівок [1; 9, с. 12, 15].

Свідченням побудови освітнього процесу підготовки студентів-біологів Сумського, Тернопільського, Івано-Франківського, Київського, Мелітопольського, Луганського педвузів до практичної природоохоронної та еколого-натуралістичної роботи з учнями на основі діяльнісного підходу є їх залучення до розселення в лісосмугах квітучих трав'яних рослин, догляд за насадженнями лісопарку, озеленення вулиць міста, санітарного догляду за деревами, кущами, газонами, охорони лікарських і рідкісних рослин [9, с. 16].

Погіршення екологічної ситуації у 80-х роках ХХ ст. призвело до появи у різних вузах Радянського Союзу добровільних студентських дружин охорони природи. Метою діяльності дружини було організація оперативно-рейдової роботи ((операції «Постріл», «Смерічка»), затримання браконьєрів, торговців незаконно добутої продукції, виявлення і ліквідація самовільних звалищ промислових, сільськогосподарських і побутових відходів), наукова робота, екологічна просвіта (масові природоохоронні акції, робота зі школами, ЗМІ) та впровадження програм екологічної освіти школярів шляхом роботи в гуртках із дітьми шкільного віку та на станціях юних натуралістів і юних туристів [8, с. 141]. Одна з них діяла при Житомирському державному педагогічному інституті імені Івана Франка. Членами

дружини охорони природи були студенти природничого факультету, які здійснювали моніторинг чисельності чаплі сірої, скельної ящірки, проводили рейди з очищення берегів річок Кам'янка, Тетерів, Случ, збереження зеленого фонду Житомирського району під час новорічних свят. Студенти факультету проводили і просвітницько-виховну роботу серед студентів інших факультетів і населення міста. Дружини Харківського університету і Чернігівського педагогічного інститутів поширювали анкети з метою встановлення місць гніздування сірої чаплі, великих хижих птахів, ділянок помешкання байбаків [3, с. 152].

У Київському, Луганському, Мелітопольському педагогічних закладах були створені студентські інспекції з охорони природи. Вони систематично здійснювали патрулювання зелених зон навколо міста, рейди для боротьби з браконьєрством, запобігали знищенню декоративних і лікарських рослин. Природоохоронні дружини, загони та клуби створювалися в Сумському, Полтавському, Херсонському, Житомирському педагогічних інститутах. Їх діяльність сприяла формуванню в майбутніх учителів біології організаторських умінь і навичок, необхідних у подальшій роботі з молоддю [9, с. 7–12]. Для виявлення правопорушників природи наприкінці 80-х і початку 90-х рр. у Вінницькій, Чернігівській, Київській, Житомирській та інших областях проводили трудові операції та комплексні рейди, регулярно оновлювали фотостенди зі знімками і статтями про затриманих браконьєрів, розповідями про рослин і тварин Червоної книги [3, с. 151; 4, с. 146].

Отже, набуття студентами-біологами досвіду організації позакласної еколого-натуралістичної роботи шляхом їх залучення до природоохоронної роботи відбувалося під час активної участі в студентських дружинах, інспекціях, клубах із охорони природи та навчально-польових практик де використовувалися форми роботи, які мали природоохоронний характер.

IV період – еколого-натуралістичний характер підготовки (з 1991-р. – дотепер). Зазначений період характеризується широким упровадженням діяльнісного підходу та залучення значної частини студентів до роботи в науково-дослідній лабораторії «Екологія і освіта» (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини). Основними формами роботи лабораторії є: організація комплексних наукових експедицій екологічного спрямування, екологічних маршрутів та стежин; проектування та організація мікрозаказників; конкурси та акції на природоохоронну тематику;

організація екологічного моніторингу в навчально-виховному процесі.

Під час літніх навчально-польових практик студенти природничого факультету Житомирського, Чернігівського, Сумського, Тернопільського ВНЗ та ін. навчальних закладів із метою більш глибокого вивчення флори, фауни і природних ресурсів здійснюють численні поїздки в різні регіони України (Карпати, Поділля, Полісся, Канів, Умань, Асканія-Нова, Причорномор'я), відвідуючи заповідники, заказники, дендропарки, визначні історичні й культурні місця, що дає змогу краще ознайомитися з навколишнім природним середовищем та пізнати свій рідний край.

Так, однією з нових форм залучення студентів-біологів до природоохоронної роботи та підготовки до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями є організація екологічного табору. Зокрема, під час навчально-польової практики на базі Поліського біосферного заповідника було організовано діяльність екологічного табору. Він дозволив студентам поповнити знання про взаємозв'язки людини з природою, сформувати вміння вивчати й оцінювати стан місцевих екосистем, брати участь у конкретних природоохоронних справах. Разом із працівниками біосферного заповідника студенти залучалися до збереження і відновлення лікарської флори, пропагандистської роботи серед місцевого населення щодо екологічно-грамотних методів збирання цілющих трав, проведення операції «Лісова аптека», фенологічного спостереження «Мохи соснових лісів Поліського регіону» [7, с. 165].

Також вагоме значення для підготовки студентів мали еколого-натуралістичні експедиції, здійснені на базі природничого факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова, Біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна та Вільського лісництва Житомирської обл. У ході зазначених експедицій студенти спілкувалися з фахівцями в галузі біології, спільно проводили наукові спостереження, виконували різні завдання, оформляли отримані результати в щоденнику практики. Майбутні вчителі біології знайомилися з фондами музеїв Зоології, Орнітології, Палеонтології, Мінералогії Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова. На території Тилігульського лиману поблизу м. Коблево під керівництвом наукових співробітників Одеського університету студенти вивчали особливості видового складу, екології тваринного і рослинного світу та навчалися методики кільцювання водоплавних птахів.

Під час відвідування Біосферного заповідника «Аканія-Нова» студенти-біологи вивчали видовий склад, особливості поведінки тварин у природних умовах, а також умови акліматизації тварин Африки й Азії в умовах українського степу (бізон, буйвіл, як, антилопа гну). Діяльність науковців і співробітників біосферного заповідника «Асканія-Нова» з відновлення популяції коня Пржевальського, знищеного в результаті людської діяльності у Південно-Західному Китаї, є живим прикладом для майбутніх учителів-біологів із збереження і примноження природного світу [5, с. 61].

У ході екологічної експедиції Вільським лісництвом студенти опановували методи вивчення різних живих організмів або природних співтовариств, виконували посильну роботу зі збору даних, здійснювали санітарне прибирання території річки Кам'янка та висаджування саджанців хвойних дерев. Також виготовляли шпаківні й синичники, проводили облік та огороджування мурашників, збір лікарської сировини та корму для відгодівлі звірів. Окрім цього, на базі Вільського лісництва студенти провели операції «Годівничка», «Ліси для нащадків», «Чому берізка плаче?», «Бережіть первоцвіти!»; екологічний десант та суботник із метою збору й евакуації сміття, розчистки русел річок, посадки дерев, розвішування штучних годівниць для птахів, встановлення попереджувальних знаків [7, с. 165].

Вагоме значення має функціонування агробіостанції Житомирського, Львівського, Харківського, Херсонського, Уманського та інших навчальних закладів України, на яких проводяться заняття в період навчально-польових практик із біологічних дисциплін, здійснюється постановка дослідів на пришкольній ділянці (вивчення бур'янів, шкідників саду, городу, вирощування екологічно чистих продуктів харчування, сільськогосподарських рослин, вивчення різноманіття природних біогеоценозів), відбуваються семінари і практикуми з провідними учителями біології, конференції працівників вищих і середніх навчальних закладів державного й обласного масштабу. Окрім цього, агробіостанція є базою апробації гіпотез і результатів лабораторних досліджень в умовах відкритого ґрунту, місцем опанування методиками польових досліджень студентів, проведення метеорологічних спостережень на метеорологічному майданчику, екскурсій на «екологічній стежці».

Останнім часом під час біологічних навчально-польових практик студенти-біологи активно залучаються до роботи на

екологічних стежках, які діють на території природно-заповідного фонду України: національні парки (Карпатський, Шацький, «Подільські Товтри»), природні заповідники («Медобори» (Крим)), заказники (навколо м. Київ («Лісники»)), ботанічні сади (Нікітський, Кременецький) та ін. [2, с. 94]. Роботи на екологічній стежці сприяє систематизації отриманих під час занять знань, вивченню екологічних проблем цієї місцевості, оволодінню практичними навичками еколого-натуралістичної роботи. Також екологічна стежка сприяє формуванню в студентів науково-методичної бази, яка передбачає тематичну розробку науково-дослідної роботи, вимог до організації спостережень у природі, методів обробки й оформлення результатів виконання дослідницької роботи та практичних завдань. Екологічна стежка передбачає проведення різних акцій, конкурсів, свят та збір унікального матеріалу для використання його на уроках. Це дозволить студентам ще в роки навчання отримати практичні навички з організації, здійснення та залучення учнів до позакласної еколого-натуралістичної роботи.

У Житомирському державному університеті імені Івана Франка функціонує проблемна група «Підготовка майбутнього педагога до реалізації принципу наступності у викладанні природничих дисциплін загальноосвітньої школи і ВНЗ». Метою її є проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень із різних напрямків біології та екології для формування екологічної свідомості, світогляду, культури в майбутніх учителів та підвищення якості їх підготовки в галузі екології і охорони навколишнього середовища.

Також апробацію набутих знань та умінь природоохоронної роботи студенти здійснюють шляхом залучаються до обласних заходів, зокрема операції «Ялинка», «Первоцвіти»; виставки «Барви Полісся», «Мій рідний край – моя земля»; похід «Біошит»; лекторії «Охорона навколишнього середовища – справа кожного», «Ліс – твій друг»; конкурс «Вчимося заповідувати»; акції «Годівничка», «День зустрічі птахів» та ін. [6, с. 403].

Формуванню практичного досвіду студентів підпорядковується конкурс «Кращий майбутній учитель біології», який з 2000 р. щорічно проводиться на базі природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка. Майданчиком для підготовки та залучення майбутнього вчителя біології до природоохоронної та еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи є клуб «Гармонія», який

створено в березні 2003 р. на базі природничого факультету ЖДПУ імені Івана Франка. Його діяльність спрямована переважно на суспільну роботу та на організацію позакласної роботи з учнями (проведення природоохоронних заходів на захист чистоти довкілля, флори та фауни, пропаганда екологічних знань, поширення інформації про діяльність інших схожих організацій).

Отже, аналіз змісту, форм, методів та засобів підготовки та залучення майбутніх учителів біології до природоохоронної та позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи в межах біологічних навчально-польових практик засвідчив, що цей вид підготовки здійснювався в різні часи. Зазначена робота в перший період була часткова і несистематична. Причинами такого стану роботи були такі як: низький рівень фахової підготовки викладацького складу; брак матеріальної бази; відсутність регулярного викладу педагогічних дисциплін, спеціалізованих натуралістичних курсів, навчально-методичної натуралістичної літератури; переважання репродуктивних методів навчання та ін.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, погіршення екологічної ситуації стало поштовхом для введення до навчальних планів підготовки студентів-біологів, окрім навчально-вихованих практик, різноманітних факультативів та навчальних курсів, спрямованих на підготовку майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи. На сьогодні існує велика кількість спеціалізованих навчальних курсів підготовки майбутніх учителів біології до цієї форми роботи, однак вони впроваджені лише в окремих навчальних закладах, що не сприяє якісній підготовці студентів у межах усієї України.

Перспективним напрямом подальшої наукової розробки проблеми є формування готовності майбутніх вчителів-біологів до природоохоронної роботи в процесі фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баюрко Н.В. Шляхи формування готовності студентів до розвитку екологічної компетентності учнів // Актуальні наукові проблеми. Розгляд, рішення, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні наукові проблеми. Розгляд, рішення, практика»] (Одеса, 27-28 травня 2016 р.) / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. Одеса: ІОМП, 2016. С. 3–5.
2. Бенедичук В.В. Витоки створення екологічних стежок як засобу екологічного виховання підростаючого покоління // Матеріали за XIII міжнародна научна практична конференція «Ключові въпроси в съвременната наука -2017», Volume 10: Медицина. Екология . Биологични науки. София. «Бял ГРАД-БГ». С. 94.
3. Борейко В.Е. История движения студенческих природоохранительных дружин Украины в документах и воспоминаниях / состав. В.Е. Борейко. Киев: Киевский эколого-натуралистический центр, 2000. 264 с.
4. Вербицький В.В. Розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (1925–2000 рр.): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2004. 146 с.
5. Давидович І.В. Польова практика з біології – активна форма природоохоронної роботи студентів // «Біологічні дослідження – 2011»: Матеріали II науково-практичної конференції для молодих учених та студентів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 61.
6. Сорочинська О.А. Особливості організації позакласної еколого-натуралістичної роботи у житомирській області // Біологічні дослідження – 2017: збірник наукових праць. Житомир: ПП «Рута», 2017. С. 403.
7. Сорочинська О.А. Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2017. 305 с.
8. Мухачев С.Г. Студенческие дружины охраны природы. Социс: Социологические исследования. Ежемесячный научный и общественно-политический журнал РАН. 01/2003. № 1. С. 141. URL: <http://filegiver.com/free-download/muxachev.pdf.html>.
9. Шаповал Л.М. Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів України до природоохоронної роботи в школі (50-80-ті рр. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «Теорія та історія педагогіки». Харків, 2000. 20 с.